

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'255.2'42=811.11(045)

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-1/15>

Баб'як Ж. В.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Боднар О. І.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Плавуцька І. Р.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ ЕПОНІМІЧНИХ ТЕРМІНІВ У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті визначено та проаналізовано основні аспекти відтворення епонімічних термінів у фаховому дискурсі. Стаття ґрунтується на положеннях про те, що використання спеціальної лексики, призначеної для номінації референтів певної предметної галузі, є особливістю насамперед так званих професійних мов. У результаті аналізу різних наукових джерел з цього напрямку стверджується, що термінологічність є однією з основних рис наукового стилю, а також інформативним ядром лексики наукового дискурсу. В роботі керуємося твердженням про те, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації в науці призводять до зростання ролі термінів у спеціальному тексті, в результаті чого вони стають джерелом здобуття інформації та інструментом засвоєння певної спеціальності. Зважаючи на актуальність визначеної тематики та наявність певних прогалин в її вивченні, мета статті полягає у виокремленні та тлумаченні ключових аспектів англо-українського перекладу епонімічних термінів у фаховому дискурсі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань, як визначення та розмежування понять «фаховий дискурс» і «науковий дискурс», аналіз ключових аспектів перекладу наукових текстів, а також дослідження специфіки відтворення фахової термінології, зокрема епонімів. Так, предметом дослідження виступає фаховий дискурс, а об'єктом – домінуючі прийоми перекладу фахової лексики в текстах наукового дискурсу. Матеріалом проведеного дослідження стали термінологічні фахові словники, фахові статті, результати наукових досліджень. У статті аналізуються епонімічні терміни відповідно до їхньої структури, а саме: непохідні терміни-слова, субстантивні безприйменникові епонімічні терміни-словосполучення, субстантивні терміни-словосполучення з епонімічним елементом у присвійному відмінку, ад'єктивно-субстантивні епонімічні слова та словосполучення. Ґрунтуючись на проведеному аналізі варіантів перекладу епонімічних термінів у фаховому дискурсі, виокремлюємо домінуючі перекладацькі прийоми, що застосовуються: транскрибування – 50%, калькування – 40%, описовий переклад – 5%, підбір відповідника – 5%. На основі проведеного дослідження було виявлено, що іноді під час відтворення одного й того ж епоніма українською мовою можливе використання різних прийомів перекладу, вибір яких залежатиме від типу дискурсу та комунікативно-прагматичної інтенції мовця.

Ключові слова: фаховий дискурс, науковий дискурс, спеціалізований текст, термін, епонімічний термін, прийоми перекладу.

Постановка проблеми. Використання спеціальної лексики, призначеної для номінації референтів певної предметної галузі, є особливістю насамперед так званих професійних мов. У багатьох дослідженнях термінологія і фахова мова тлумачаться як різновид мовного функціо-

нування порівняно слабковираженої варіативної забарвленості. Варіативні характеристики фахового мовлення обмежуються в цьому разі сферою використання лексики і зводяться до вживання професіоналізмів [16, с. 25]. Деякі дослідники досить широко визначають термінологію і фахову

мову, відносячи до неї будь-яку комунікацію між фахівцями на професійні теми, незалежно від того, відбувається вона в письмовій або усній формі, за офіційних чи неофіційних ситуацій. Більшість науковців визнає, що термінологічність є однією з основних рис наукового стилю, а також інформативним ядром лексики наукового дискурсу.

Термінологія загалом є джерелом отримання інформації, інструментом засвоєння певної спеціальності. Англomовна термінологія продовжує розвиватися та поповнюватися новими лексичними одиницями. Однією з причин можна вважати процеси глобалізації та інтернаціоналізації в науці, що призводить до зростання ролі термінів у спеціальному тексті [17, с. 263]. Відтворення такої лексики є викликом для кожного перекладача, вимагає постійного поглиблення знань, а також ретельного відточення умінь та навичок. Усе це збільшує необхідність ґрунтовного вивчення мовних аспектів текстів фахового дискурсу та становить актуальність представленої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальна лексика є предметом вивчення багатьох лінгвістів. Інтерес до різних аспектів цієї тематики лише зростає. Так, наприклад, професійний та науковий дискурси стали об'єктами наукових розвідок таких авторів, як І. А. Колеснікова, Є. В. Палатовська, Т. Н. Хомутова, S. M. Bataller, B.-L. Gunnarsson, I. K. Nagy. Особливості перекладу наукових та спеціалізованих текстів ґрунтовно представлені в роботах О. О. Яременко, М. О. Шутової, М. Gotti, S. Šarčević. Н. М. Абабілова, В. Л. Білокамінська, А. Р. Жаворонкова зосереджували свої дослідження на специфіці відтворення термінології. Труднощі перекладу епонімів аналізують такі мовознавці: Є. М. Казанова, V. Budrys, N. Bragina. Проте, незважаючи на вже проведені дослідження у цій галузі, особливої уваги потребує вивчення та ґрунтовний аналіз домінуючих аспектів англо-українського перекладу епонімічних термінів у фахових текстах різної спрямованості.

Постановка завдання. Зважаючи на актуальність визначеної тематики і наявність певних прогалин в її вивченні, мета статті полягає у виокремленні та тлумаченні ключових аспектів англо-українського перекладу епонімічних термінів у фаховому дискурсі. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань, як визначення та розмежування понять «фаховий дискурс» і «науковий дискурс», аналіз ключових аспектів перекладу наукових текстів, а також дослідження специфіки відтворення фахової термінології, зокрема епонімів.

Так, предметом дослідження виступає фаховий дискурс, а об'єктом – домінуючі прийоми перекладу фахової лексики в текстах наукового дискурсу. Матеріалом проведеного дослідження стали термінологічні фахові словники, фахові статті, результати наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Сучасний фаховий дискурс – це не замкнута лінгвосеміотична діяльність, характерна лише для фахівців певної галузі, а динамічне утворення, яке функціонує з використанням різних форм громадського знання і засвоюється у різних формах мислення [16, с. 14–16]. Незважаючи на це, фаховий дискурс стабільно зберігає особливості специфічного мовного коду, закріпленого на цьому етапі розвитку соціуму. Такий дискурс певною мірою перетинається з інституційним. Проте вельми поширеною є ситуація, коли фахівці добре знайомі між собою і спілкуються неформально, ведучи мову на професійну тему [16, с. 24].

Науковим дискурсом називають вербалізований у тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації; мовленнєву взаємодію представників відповідної соціальної групи з метою здійснення статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах; складник, власне, професійної зони професійного дискурсу [6, с. 7]. Науковий дискурс характеризується професійною спрямованістю, антропоцентризмом, мультидисциплінарністю, непропорційністю розвитку окремих його частин, діалогічністю, селективністю, замкненістю, нециклічністю, дидактизмом, динамізмом, мовною нормативністю, стилістичною розширеною [6, с. 7].

Англomовний науковий дискурс насичений спеціальною термінологією, характерною для певної галузі знань. Незважаючи на широку різноманітність текстів наукового дискурсу, спільним для них є синтез загальнонавчальної лексики та термінології [12, с. 38]. Також зазначимо, що значну частину лексичного складу наукового дискурсу становлять слова із різних пластів словникового складу мови, такі як терміни, професіоналізми тощо. Це створює для перекладача низку додаткових проблем: відтворення культурно-специфічного авторського ідіолекту, зберігаючи при цьому стилістичну цілісність усього тексту.

У розвідці ми тлумачимо науковий дискурс як науковий текст, що функціонує в межах професійного контексту, який реалізується за допомогою певних мовних засобів.

Важливо пам'ятати про те, що професійний науковий переклад передбачає використання

теоретичних знань про основи перекладу, а також способів і прийомів декодування вихідного тексту з метою отримання адекватного перекладу [15, с. 110]. Цільовий текст повинен відповідати основним вимогам, які висуваються до наукового перекладу, а саме: бути точним, стислим, зрозумілим і логічним.

Таким чином, переклад наукового тексту не може зводитися до пошуку лише прямих термінологічних відповідників. Отже, можемо визначити цей переклад як складний мисленнєвий процес, що полягає у виявленні та відтворенні змісту наукових концептів [18, с. 14].

Відтворення фахової термінології становить ядро наукового перекладу. Ґрунтуючись на цій тезі, перекладач повинен знати особливості перекладу такої термінології для досягнення максимальної еквівалентності. Під час перекладу спеціальних текстів слід приділяти особливу увагу фаховій лексиці, оскільки саме вона визначає інформаційний зміст спеціального тексту, будучи своєрідним ключем, що структурує спеціальну інформацію [11, с. 32–33]. Відсутність в мові перекладу певного граматичного явища не означає неможливості точного відтворення всієї понятійної інформації, що міститься в оригіналі.

Найпоширеніші помилки під час перекладу термінів можна умовно розділити на 3 категорії: 1) неправильне або неточне відтворення загальнонаукових слів, що зустрічаються в наукових текстах; 2) неправильний переклад термінологічних сполучень; 3) неправильний переклад термінів, особливо вузькоспеціалізованих [2].

Значну частину наукової термінології займають епонімічні терміни. Епоніми – це терміни, утворені від власних назв. Наразі епонім – це не власне ім'я, що дало назву об'єкту або процесу, а назва самого об'єкта або процесу. Тобто епонімом називають термін, який містить у своєму складі власну назву (антропонім, топонім або міфонім), а також власну назву в позначенні наукового поняття [5, с. 27–29]. Епонімічним термінам притаманна національно-культурна специфіка, а також здатність відображати історичну та культурну специфіку формування і розвитку термінологій тих сфер знань, які вони обслуговують.

В основі утворення термінів-епонімів лежить повне або часткове перенесення імені на предмети та явища матеріальної дійсності, що мають безпосередній зв'язок із носієм цього імені [14]. За способами утворення виокремлюють такі основні види епонімів:

- терміни-епоніми, утворені безафіксним способом від власного імені (антропоніма, топоніма або міфоніма) за допомогою метонімічного переносу;
- афіксальні похідні від власного імені (антропоніма, топоніма або міфоніма).

Проаналізувавши 160 випадків вживання та перекладу термінів-епонімів у науковому дискурсі, можемо виокремити їх структурно-семантичні закономірності, що дозволили нам класифікувати їх за такими типами найменувань (див. рис. 1):

Варто зауважити, що перед перекладом термінів, до складу яких входить епонім, слід описати, систематизувати і класифікувати сам процес епонімізації як новоутворення в термінологічному апараті науки. Таким чином, аналіз способів перекладу епонімічних одиниць показав, що вибір перекладацьких трансформацій і прийомів повинен здійснюватися залежно від як лінгвістичних (типів словотворчих моделей онімічних термінів, розрядів власних назв, які послужили джерелом утворення подібних термінів, тощо), так й екстралінгвістичних чинників (змісту предметної сфери англomовного наукового дискурсу, а також національно-культурної специфіки онімічних номінацій) [1, с. 127].

У зв'язку з тим, що словники епонімів все ще не досить розроблені, певна термінологія не зафіксована, а тому переклади можуть відрізнятися. Перед перекладачем може постати така проблема: під час перекладу існує ймовірність використання різних прийомів перекладу, які можуть застосовуватися до одного й того ж епонімічного терміна [3, с. 266].

Ґрунтуючись на проведеному аналізі варіантів перекладу епонімічних термінів у фаховому дискурсі, можемо виокремити домінантні перекладацькі прийоми, що застосовуються: 1) транскрибування – 50%, калькування – 40%, описовий переклад – 5%, підбір відповідника – 5%.

Розглянемо використання цих прийомів на конкретних прикладах.

1. Непохідні терміни-слова (терміни-однослови), які на синхронному зрізі не мають мотиваційної бази. За метонімічного переносу відбувається перехід слова з розряду власних назв до загальних, що супроводжується підпорядкуванням слова новим правилам написання (з малої літери). Дуже часто у таких термінах важко розгледіти епоніми.

Як видно з наведених нижче прикладів, домінантним прийомом перекладу непохідних термінів-епонімів є транскрибування/транслітерація. Наприклад:

1) *One difference is that diesel engines have a compression-ignited injection system rather than the spark-ignited system used by most gasoline vehicles* [19]. – Одна відмінність полягає в тому, що **дизельні** двигуни мають систему впорскування із запалюванням від стиснення, а не систему з іскровим запалюванням, що використовується в більшості бензинових автомобілів.

Епонімом у реченні є термін *diesel* – дизель, названий на честь Рудольфа Дизеля, під час перекладу якого використано прийом транскрибування.

2) *This is equivalent to an energy liberation of $(14.3 + 2.7) \times 10^6$ volts* [22]. – Це еквівалентно вивільненню енергії у $(14,3 + 2,7) \times 10^6$ вольт.

У цьому реченні терміном-епонімом є слово *volt* (вольт) – одиниця вимірювання електричного потенціалу, різниці потенціалів, електричної напруги й електрорушійної сили, названа на честь італійського фізика та фізіолога Алессандро Вольти, під час перекладу якого використано прийом транскрибування.

3) *The volt meter indicates 110 volts and the ammeter shows that one ampere is passing* [66]. – Вольтметр показує 110 вольт, а амперметр показує, що проходить один ампер.

У цьому реченні епонімом є термін *ampere* (ампер) – одиниця вимірювання сили електричного струму, названа на честь французького фізика Андре-Марі Ампера, що відтворюється за допомогою транскрибування.

2. Субстантивні безприйменникові епонімічні терміни-словосполучення, що містять опорний

структурний елемент, виражений загальним іменником, та оніми. Нами було помічено, що такі терміни можуть перекладатися за допомогою як транскрибування, так і описового перекладу, підбору відповідника чи калькування. Наприклад:

1) *Van der Waals forces originate from weak attractions between atoms that arise from atomic or molecular dipoles* [66]. – **Ван-дер-ваальсові сили** виникають через слабе тяжіння між атомами, що з'являється з атомних або молекулярних диполів.

У цьому реченні використано епонім *van der Waals forces* (*vdW forces*) – ван-дер-ваальсові сили, названий на честь голландського вченого Йоганнеса Дідеріка ван дер Ваальса. У цьому випадку перекладач використав прийом калькування. Проте такий епонім може відтворюватися українською мовою за допомогою описового перекладу – **молекулярні сили, міжмолекулярні сили** чи **сили міжмолекулярної взаємодії**.

2) *Two approaches are applied: (i) the Gibbs free energy¹ global minimization under conditions of constant temperature and pressure and (ii) the Helmholtz free energy² density global minimization under conditions of constant temperature and volume* [20]. – Застосовуються два підходи: (i) глобальна мінімізація **вільної енергії Гіббса¹** в умовах постійної температури і тиску та (ii) глобальна мінімізація щільності **вільної енергії Гельмгольца²** в умовах постійної температури та об'єму.

У цьому реченні використано 2 епонімічних терміни-словосполучення: 1 – *Helmholtz free energy* – **вільна енергія**; це термодинамічний

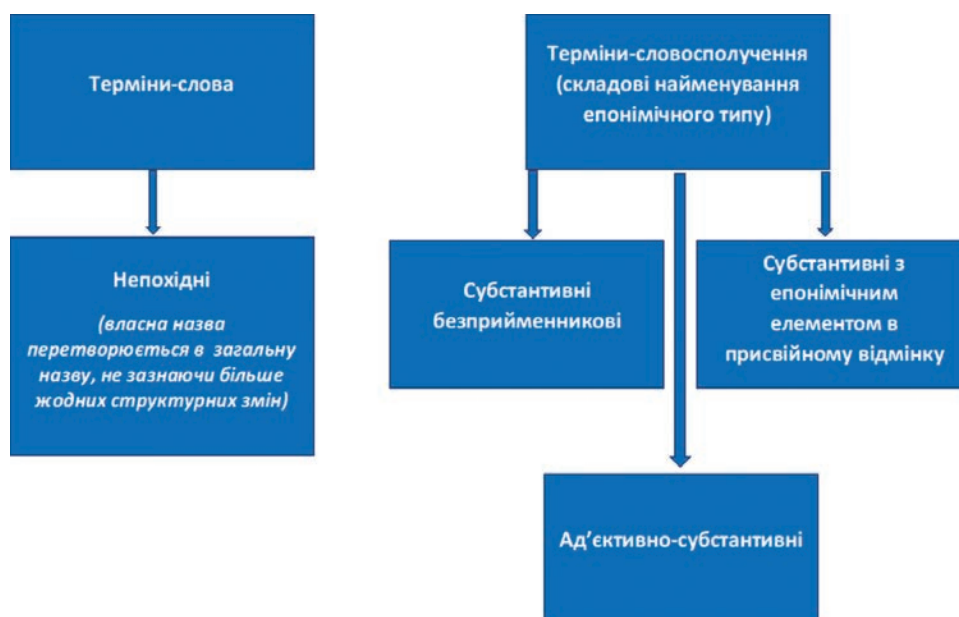

Рис. 1. Класифікація епонімічних термінів

потенціал, спад якого в квазістатичному ізотермічному процесі дорівнює роботі досконалої системи над зовнішніми тілами. Термін названий на честь німецького фізика Германа Людвіга Фердинанда Гельмгольца; 2 – *Gibbs free energy* – *потенціал Гіббса*, термодинамічний потенціал, або енергія Гіббса. Термін названий на честь одного з засновників термодинаміки Джозая Вілларда Гіббса. Як бачимо, у перекладі обох словосполучень використано прийом калькування. Проте, як і в попередньому прикладі, під час відтворення українською мовою можна використати описовий переклад: *Gibbs free energy* – *термодинамічний потенціал*.

3. Субстантивні терміни-словосполучення з епонімічним елементом у присвійному відмінку.

To get uniform velocity ratio, a double Hooke's joint has to be used. In a double Hooke's joint, two universal joints and an intermediate shaft are used [19]. – *Щоб отримати рівномірний коефіцієнт швидкості, потрібно використовувати подвійне з'єднання Гука. У подвійному з'єднанні Гука використовуються два універсальних з'єднання та проміжний вал.*

У цьому реченні використано епонімічне словосполучення *Hooke's joint* (з'єднання Гука) – універсальний шарнір, названий на честь англійського натураліста і вченого Роберта Гука, під час перекладу якого використано прийом калькування.

4. Ад'єктивно-субстантивні епонімічні слова та словосполучення.

1) *Brownian motion* (БМ) *played a fundamental role in the development of molecular theory of matter, statistical mechanics and stochastic processes* [21]. – *Броунівський рух* (БР) *зіграв фундаментальну роль у розвитку молекулярної теорії речо-*

вини, статистичної механіки та стохастичних процесів.

У цьому реченні використано епонімічне словосполучення *Brownian motion* (Броунівський рух) – неупорядкований, безладний рух частинки під дією нерівномірних ударів молекул речовини з різних боків у розчинах, назване на честь ботаника Роберта Броуна. В українському перекладі використано прийом калькування.

2) *The first experiment which he has recorded was the construction of a voltaic pile with seven halfpence, seven disks of sheet zinc, and six pieces of paper* [20]. – *Першим експериментом, який він зафіксував, було створення Вольтового стовпа з семи пенсів, семи дисків листового цинку та шести аркушів паперу.*

У реченні використано епонімічне словосполучення *voltaic pile* (Вольтовий стовп) – перша електрична батарея, яка могла постійно подавати електричний струм у ланцюг, назване на честь італійського фізика Алессандро Вольти, під час перекладу якого використано прийом калькування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, ґрутуючись на проведеному дослідженні, можемо стверджувати, що епонімічні термінологічні одиниці використовуються для позначення як старих явищ та понять, так і для номінації новостворених термінів у різних галузях науки. Також за відтворення одного й того ж епоніма українською мовою можливе використання різних прийомів перекладу, вибір яких залежатиме від типу дискурсу та комунікативно-прагматичної інтенції мовця. Перспективою подальших досліджень можуть бути розвідки із вивчення функціонування і перекладу епонімів у наукових текстах різних галузей та їх контрастивного аналізу.

Список літератури:

1. Абабілова Н. М., Білокамінська В. Л. Особливості перекладу термінів українською мовою. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (6). С. 126–128.
2. Жаворонкова А. Р. Перевод терминологии и лексико-терминологические заимствования в текстах научно-технической направленности (на примере социологии). URL: <https://www.hse.ru/dat/2013/02/09/pdf>.
3. Казанова Е. М. Эпонимы антропонимического содержания и вопросы этики : материалы III международной конференции «Культурно-языковое взаимодействие в процессе преподавания дисциплин культурологического и лингвистического циклов в современном полиэтничном вузе». Москва : Издательство Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова, 2017. С. 128–132.
4. Квитко И. С. Термин в научном документе. Львов : Вища школа, 1976. 127 с.
5. Ковальчук О. П. Структурно-семантичні особливості епонімів англійської та української мов : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Дрогобич, 2019. 198 с.
6. Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15. Київ : Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2009. 33 с.
7. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. Москва : Издательство АН СССР, 1961. 158 с.

8. Палатовская Е. В. Научно-профессиональный дискурс: когнитивный аспект изучения. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/znpkhnpu_lingv_2016_44_19.pdf.
9. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология: вопросы теории. 4-е изд. Москва : ЛКИ, 2007. 248 с.
10. Хомутова Т. Н. Стратегии научного дискурса: интегральный подход. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategii-nauchnogo-diskursa-integralnyu-podhod>.
11. Яременко О. О., Яременко О. В., Шутова М. О. Лінгвістичні основи перекладу наукових текстів. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету: Філологія, педагогіка, психологія* : зб. наук. праць. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2009. Вип. 18. С. 32–39.
12. Maruenda-Bataller S. Multiple Voices in Academic and Professional Discourse: Current Issues in Specialised Language Research, Teaching and New Technologies. Cambridge Scholars Publishing, 2011. 700 p.
13. Bragina, N. Eponyms as Cultural Key Words and Their Lexicographic Description in English and Russian. URL: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2002/044_2002_V1_Natalia%20Bragina%20&%20Sophia%20Lubensky_Eponyms%20as%20Cultural%20Key%20Words%20and%20Their%20Lexicograph.pdf.
14. Budrys V. Neurological Eponyms Derived from Literature and Visual Art. URL: http://www.neuroseminarai.lt/uploads/Budrys_2005_Eur%20Neurol_1Neurological%20eponyms.pdf.
15. Gotti M. Šarčević, Susan. Insights Into Specialized Translation. Peter Lang. 2006. 396 p.
16. Gunnarsson B.-L. Professional Discourse. Bloomsbury Publishing, 2009. 288 p.
17. Katalin N. I. English for Special Purposes: Specialized Languages and Problems of Terminology. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. 2014. № 6 (2). P. 261–273.
18. Zanón, N. T. A University Handbook on Terminology and Specialized Translation. Netbiblo, 2012. 115 p.

Ілюстративні джерела:

19. Alternative Fuels Data Center. URL: <https://afdc.energy.gov/vehicles/how-do-diesel-cars-work>
<https://infobox.prozorro.org/articles/tenderna-dokumentaciya>.
20. URL: https://specifications.prozorro.org/specifications?page=1&count=10&category_id=0B5wMgzJGJfsYTOFzZHJSNzBLUVU.
21. MCP Specification 1.1. URL: https://ibis.org/interconnect_wip/Sigrity_MCP_Specification.pdf.
22. Technical Specifications Document. URL: <https://www.fda.gov/files/drugs/published/Portable-Document-Format-Specifications.pdf>.

Babiak Zh. V., Bodnar O. I., Plavutska I. R. THE MAIN ASPECTS OF RENDERING EPONYMOUS TERMS IN PROFESSIONAL DISCOURSE

The article identifies and analyzes the main aspects of rendering eponymous terms in professional discourse. The article is based on the provisions that the use of special vocabulary intended for the nomination of referents of a certain subject area is inherent in the so-called professional languages. As a result of the analysis of various scientific sources in this direction, it is stated that terminology is one of the main features of the scientific style, as well as the informative core of the vocabulary of scientific discourse. The paper is guided by the statement that the processes of globalization and internationalization in science lead to an increase in the role of terms in a special text, and, consequently, they become a source of information and a tool for learning a particular specialty. Given the relevance of this topic and the presence of certain gaps in its study, the purpose of the article is to identify and interpret key aspects of the English-Ukrainian translation of eponymous terms in professional discourse. This goal involves solving such tasks as defining and distinguishing between the concepts of “professional discourse” and “scientific discourse”, analysis of key aspects of scientific texts translation, as well as the study of the peculiarities of professional terminology rendering, including eponyms. Thus, the subject of the research is professional discourse, and the object – the dominant methods of professional vocabulary translation in the texts of scientific discourse. The material of the study is terminological professional dictionaries, professional articles, and research results. In our study, we analyze eponyms according to their structure, namely non-derivative terms, substantive prepositional eponymous phrases, substantive phrases with an eponymous element in the possessive case, adjective-substantive eponymous words. Based on the analysis of variants of eponymous terms translation in professional discourse, we distinguish the dominant translation techniques used: transcription – 50%, calque – 40%, descriptive translation – 5%, equivalent – 5%. The study showed that sometimes when rendering the same eponym into Ukrainian, it is possible to use various translation techniques, the choice of which may depend on the type of discourse and the communicative-pragmatic intention of the speaker.

Key words: professional discourse, scientific discourse, specialized text, term, eponymous term, translation techniques.